

Abstract. *Researched the problematic issues of agricultural enterprises transition to sustainable development and balanced environmental management. These processes require the proper management of natural resources; I have analyzed the current system of accounting information to help to improve the effectiveness of natural resources management. The results of the analysis allow to assert that the method of formation information about the natural resources are uncertain in the law and leads to fragmentation of such information in accounting and reporting, which is complicating the management and taxation.*

I have reviewed condition and method of accounting of land resources, water resources and air resources (directly involved in agricultural production); and on this basis it was concluded about their critical condition. It was shown that the current method of accounting of natural resources doesn't allow monitoring the impact of economic activities on the condition of the environment and needs rethinking, improving of analyticity and displaying of quality parameters. Based on that, I have grounded the necessity of environmental accounting and have determined his place in the accounting system of the industry.

Keywords: *natural resources, accounting, environmental accounting, environmental, information systems, management, reporting, land resources, water resources, air resources, agriculture, sustainable development*

УДК 332.024:331:631.11

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ Й СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ АСПЕКТИ
РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ВИРОБНИЧИХ
КООПЕРАТИВІВ**

Є. О. ЛАНЧЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
*Національний університет біоресурсів
і природокористування України*
e-mail: lanchenko@ukr.net

Анотація. *Розгляд організаційно-економічних і соціально-трудо-вих особливостей розвитку сільськогосподарських виробничих коопера-тивів є актуальним, оскільки потрібно обґрунтувати напрями поліпшення їх господарської діяльності в ракурсі сучасного соціально-економічного розвитку села. Метою статті є визначення напрямів розвитку соціально-трудо-вих відносин у сільськогосподарських виробни-чих кооперативах. Під час дослідження використано нормативні акти, наукові й навчальні публікації, статистичні дані розвитку аграрного*

сектору економіки України. Було застосовано абстрактно-логічний та історичний методи дослідження й системний підхід.

Управління сільськогосподарським виробничим кооперативом здійснюється на основі самоврядування, участі його членів у вирішенні питань його діяльності. Зважаючи на це та на плінність кадрів у сільськогосподарських виробничих кооперативах, потрібно вирішити питання звичайного й асоційованого членства в них. Для підвищення економічної ефективності господарської діяльності сільськогосподарських виробничих кооперативів потрібно збільшити земле- й енергозабезпеченість його працівників.

У перспективі сільськогосподарським виробничим кооперативам слід зосередити увагу на розвитку трудомістких видів сільськогосподарського виробництва продукції, перейняти позитивний міжнародний досвід функціонування сільськогосподарської кооперації тощо. На державному рівні необхідно вдосконалити механізм сприяння розвитку виробничої сільськогосподарської кооперації, що забезпечить продуктивну зайнятість сільського населення.

Ключові слова: кооперація, сільське господарство, сільськогосподарський виробничий кооператив, зайнятість населення, найманий працівник

Актуальність. Однією з організаційно-правових форм господарювання в суспільному секторі аграрної економіки є сільськогосподарські виробничі кооперативи (СВК). Вони функціонують відповідно до Господарського кодексу, Законів України “Про кооперацію” і “Про сільськогосподарську кооперацію” тощо [1].

Останні дані Держстату України [2] щодо розвитку сільського господарства свідчать про зменшення кількості СВК у загальній кількості господарських суб’єктів аграрної економіки, спад виробництва продукції й продуктивності праці в них. Постає необхідність з’ясувати організаційно-економічні й соціально-трудова причини такого розвитку СВК на сьогодні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань розвитку кооперативного руху в Україні, зокрема СВК та інших форм господарювання в аграрній економіці, присвячена увага багатьох учених наукових і навчальних установ України. Вони сформувавши загальні положення, порівняльні характеристики й відповідні рекомендації розвитку тих чи інших організаційно-правових форм господарювання в сільському господарстві України.

Мета дослідження – установити організаційно-економічні аспекти розвитку СВК в аграрній сфері АПК та визначити напрями розвитку соціально-трудова відносин і забезпечення продуктивної зайнятості в СВК.

Матеріали і методи дослідження. Інформаційною базою дослідження є нормативні акти, наукові й навчальні публікації, статистичні дані про господарську діяльність аграрних підприємств України. Використано абстрактно-логічний та історичний методи наукового дослідження й системний підхід тощо.

Результати дослідження та їх обговорення. Задовго до остаточного завершення паювання сільськогосподарських земель із виділенням відповідних паїв у натурі в аграрному секторі економіки вже функціонували СВК. Їх діяльність регулюється прийнятим в 1997 р. Законом України “Про сільськогосподарську кооперацію” [1]. Він визначив умови створення, принципи діяльності й управління СВК, права та обов’язки його членів тощо.

СВК – це юридична особа, утворена шляхом об’єднання фізичних осіб, які є товаровиробниками, для спільного виробництва продукції сільського, рибного і лісового господарства на засадах обов’язкової трудової участі у процесі виробництва. У СВК майнові, управлінські й соціально-трудова відносини тісно переплетені й взаємопов’язані. Членство особи у СВК припиняється разом із припиненням трудової участі в ньому. У разі виходу чи виключення із СВК або його ліквідації, фізична особа, яка внесла свій пай у формі земельної ділянки, має отримати його назад. У таких випадках дане питання краще вирішувати шляхом асоційованого членства в СВК тих осіб, які звільняються із СВК. Вони мають право лише дорадчого голосу в керівних органах.

На початку 2003 р. ухвалений Господарський кодекс України [1] узагальнив організаційно-правові питання діяльності господарських суб’єктів, до яких належить і СВК. Діяльність різних видів кооперативів регулюється законом, що є важливим для розвитку кооперативного руху в сільському господарстві. Управління виробничим кооперативом здійснюється на основі самоврядування, гласності, участі його членів у вирішенні питань діяльності кооперативу. Вищим органом його управління є загальні збори членів виробничого кооперативу. До органів його управління належать правління (голова) кооперативу, ревізійна комісія (ревізор) кооперативу, може утворюватися спостережна рада.

Згідно зі статистичними даними, в Україні наприкінці 2014 р. налічується 1,3 млн господарських суб’єктів, у тому числі 2646 виробничих кооперативів (кожний другий є СВК), або 8,9 % від усіх кооперативів у країні (табл. 1).

1. Кількість суб’єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання*

Показник	Рік			2014/ 2010, %
	2010	2012	2014	
Усього, тис. од.	1226,2	1269,9	1331,2	108,6
У т. ч. кооперативи, од.	30665	29601	29681	96,8
У % до загальної кількості підприємств	2,5	2,3	2,2	88,0
Із них виробничі кооперативи, од.	2279	2277	2646	116,1
У % до загальної кількості кооперативів	7,4	7,7	8,9	120,3
Із них СВК, од.	1239	1112	1064	85,9
У % до загальної кількості виробничих кооперативів	54,4	48,8	40,2	73,9

*Складено за даними Держстату [2].

При збільшенні кількості суб'єктів підприємництва в Україні простежується зменшення кількості СВК. Зокрема в сільському господарстві за 2010–2014 роки таке зменшення відбулося на 14,1 %. На жаль, не всі зареєстровані СВК фактично ведуть господарську діяльність (табл. 2).

2. Кількість діючих сільськогосподарських підприємств (без фермерських господарств)*

Показник	Рік			2014/ 2010, ±
	2010	2012	2014	
Усього, од.	14767	15380	13115	-1652
у т. ч. господарські товариства	7769	8235	7750	-19
приватні підприємства	4243	4220	4095	-148
СВК	952	848	674	-278
державні підприємства	322	296	228	-94
підприємства інших форм господарювання	1481	1781	691	-790
у % до загальної кількості підприємств:				
господарські товариства	52,6	53,6	59,1	6,5
приватні підприємства	28,7	27,4	28,8	0,1
СВК	6,5	5,5	5,1	-1,3
державні підприємства	2,2	1,9	1,7	-0,5
підприємства інших форм господарювання	10,0	11,6	5,3	-4,7

*Складено за даними Держстату [2].

Так, у 2014 р. СВК налічувалося лише 674 од., або 63,3 % від усіх зареєстрованих. Песимістичною є тенденція до зменшення кількості СВК у загальній кількості підприємств аграрної економіки, натомість збільшується (до 2012 р.) кількість господарських товариств.

Проведемо економічний аналіз господарської діяльності СВК (табл. 3).

У статистичних публікаціях більш детально подається інформація лише про великі й середні СВК [2], що становить понад половину всіх діючих СВК. Дуже малою є частка СВК у загальній площі сільськогосподарських угідь і вона має тенденцію до зменшення (у 2014 р. – 3,1 %). Ще гірша ситуація із забезпеченням зайнятості в СВК, адже скорочення штатів персоналу в них відбулося за досліджуваний період із 37,3 до 20,8 тис. осіб, або на 44,2 %. Позитивним у веденні агробізнесу в СВК є отримання прибутку. Найбільш рентабельним у СВК є вирощування соняшнику й зернових культур, збитковими є галузь тваринництва й овочівництво. Саме це й зумовило зменшення кількості найманих працівників, оскільки зменшується обсяг нерентабельних трудомістких видів виробництва продукції.

3. Основні характеристики господарської діяльності сільськогосподарських виробничих кооперативів*

Показник ¹	Рік			2014/ 2010, ±
	2010	2012	2014	
Кількість середніх і великих СВК, од.	551	434	350	-201
У % до всіх діючих СВК	57,9	51,2	51,9	-6,0
Середньооблікова кількість працівників, осіб	37274	25003	20804	16470
у т. ч. у рослинництві	21891	14914	11688	10203
у тваринництві	15383	10089	9116	-6267
У % від загальної кількості працівників с.-г. підприємств	7,2	5,2	4,9	-2,3
у т. ч. у рослинництві	6,3	4,4	3,9	-2,4
у тваринництві	8,9	6,8	7,3	-1,6
Площа с.-г. угідь, тис. га	941,3	701,8	569,1	-372,2
У % від загальної площі с.-г. угідь с.-г. підприємств	5,1	3,8	3,1	-2,0
Виручка від реалізації с.-г. продукції і послуг, млн. грн.	2454,9	2604,8	3548,3	1093,4
У % від загальної виручки від реалізації с.-г. підприємств	3,2	2,1	2,1	-1,1
Прибуток, збиток (-) від реалізації с.-г. продукції та послуг, млн. грн.	265,0	172,4	476,1	211,1

¹ При розрахунках узято великі й середні с.-г. підприємства (мають або понад 200 га с.-г. угідь, або понад 50 голів худоби, або понад 500 голів птиці, або кількість працюючих понад 20 осіб, або виручка від реалізації продукції понад 150 тис. грн.).

*Складено за даними Держстату [2].

Проведемо порівняння ефективності виробництва продукції в різних організаційно-правових формах середніх і великих сільськогосподарських підприємств (табл. 4).

У середньому на один СВК припадає 1626 га сільськогосподарських угідь, що є найменшим показником порівняно з іншими видами підприємств. Низькими є земле- й енергозабезпеченість одного працівника СВК, що й зумовлює низький рівень показників ефективності виробництва у СВК порівняно з іншими недержавними формами господарювання.

З огляду на вищезазначене, у СВК слід зосередити увагу на вирощуванні сільськогосподарських культур, які є традиційними для українського суспільства, трудомісткими та не потребують високої земле- й енергозабезпеченості. Сюди можна віднести овочівництво й картоплярство, плодівництво та ягідництво, виноградарство. У приміських зонах поблизу середніх і великих міст варто організаційно й фінансово підтримувати розвиток овочево-молочної спеціалізації СВК, адже тут простежується менший вплив агрохолдингів, сільське населення налаштоване на

розвиток поблизу своїх помешкань трудомістких видів сільськогосподарського виробництва, що сприятиме їх продуктивній зайнятості. Це забезпечить також зменшення імпорту овочів, плодів і ягід та м'ясної продукції в Україну.

4. Порівняльні дані виробництва продукції на середніх і великих підприємствах різних організаційно-правових форм у 2014 році*

Показник	Форми господарювання					
	СГП ¹	СВК	ГТ	ПП	ДП	Інші
Середня кількість працівників на 1 с.-г. підприємстві, чол.	49	59	58	31	70	61
Середня площа с.-г. угідь 1 с.-г. підприємства, га	2112	1626	2316	1781	2539	2357
Землезабезпеченість 1 працівника, га с.-г. угідь	42,8	27,4	39,7	57,9	36,1	38,5
Енергетична потужність на 1 с.-г. підприємство, кВт	2510	2171	2926	1378	3877	3897
Енергетична потужність на 1 працівника (розрахунково), кВт	51	37	50	45	55	64
Енергетична потужність на 1 га с.-г. угідь (розрахунково), кВт	1,2	1,3	1,3	0,8	1,5	1,7
Виробництво с.-г. продукції (за повною собівартістю) на 1 працівника, тис. грн.	303,8	145,7	326,2	306,3	126,2	271,4
у т. ч. рослинництво	336,7	165,9	358,4	341,4	140,6	275,8
тваринництво	224,8	119,9	251,3	186,2	99,3	261,6
Виробництво с.-г. продукції (за повною собівартістю) на 1 га с.-г. угідь, грн.	7098	5326	8215	5288	3497	7046
Прибуток, збиток (–) від реалізації с.-г. продукції та послуг на 1 га с.-г. угідь, грн.	1941	837	2218	1687	235	1604
Рівень рентабельності (збитковості) с.-г. діяльності, %	26,3	15,5	25,9	30,7	22,0	6,4

¹ СГП – с.-г. підприємства; ГТ – господарські товариства; ПП – приватні підприємства; ДП – державні підприємства.

*Складено за даними Держстату [2].

Повертаючись до правових норм, ухвалений у липні 2003 р. Закон України “Про кооперацію” [1] вніс певні уточнення. Виробничий кооператив утворюється... з метою одержання прибутку. Метою кооперації є задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативів на основі поєднання їх особистих і колективних інтересів, поділу між ними ризиків, витрат, доходів, розвитку їх самоорганізації, самоуправління й самоконтролю. Кількість членів кооперативу не може бути меншою, ніж 3 особи.

У разі виходу або виключення з кооперативу, фізична особа має право на одержання своєї загальної частки натурою, грошми або (за бажанням) цінними паперами відповідно до їх вартості на момент виходу, а земельної ділянки – у натурі. Строк одержання зазначеної частки не

може перевищувати двох років, а відлік його розпочинається з 1 січня року, що настає з моменту виходу або виключення з кооперативу.

На нашу думку, вихід члена СВК зі своїм земельним паєм у натурі слід більш детально урегулювати. Оскільки земельний наділ, який буде знаходитися в 5–10-річній сівозміні, інколи неможливо за 1–2 роки передати його власнику. Необхідно, у даному випадку, сформувати обмінний фонд паїв, передати подібний (тимчасово) земельний пай, а потім, уже після завершення сівозміни, вирішити остаточно це питання тощо.

Висновки і перспективи. СВК є однією з перспективних форм господарювання на селі, особливо в тих селах і селищах, де присутні незатребувані земельні паї або недобросовісні їх орендарі. Селяни-власники чи спадкоємці таких земель можуть самостійно вести сільськогосподарську діяльність, оскільки СВК – це підприємство, у якому працівники “наймають” капітал, а не навпаки, як це має місце в інших формах господарювання. Потрібно популяризувати, проводити просвітні заходи, залучати до пропаганди розвитку СВК місцевий актив сільських і селищних громад тощо.

СВК необхідно узгодити питання звичайного та асоційованого членства. Як приклад, варто в статутах СВК зафіксувати звичайне членство керівних кадрів підприємства, головних спеціалістів профільних служб, представників робітничих посад за певною квотою (близько 5–10 чол. за посадами та 5–10 чол. від робітників), а до асоційованих членів віднести решту працівників. Це дасть змогу професійно приймати управлінські рішення та забезпечити самоврядування й контроль у СВК з боку трудового колективу.

СВК як форма організації підприємства відрізняється від інших тим, що його метою, крім отримання прибутку, є забезпечення продуктивної зайнятості власників земельних і майнових паїв (збільшення кількості робочих місць і, відповідно, найманих працівників). Поліпшується якість трудового життя членів СВК завдяки механізму управління виробництвом й гарантованості робочого місця, розвитку корпоративної соціальної відповідальності (соціальні програми, меценатство, благодійництво, підтримка соціальної сфери села).

Виробничі кооперативи почали поширюватися в період раннього капіталізму, коли працівники почали організовувати підприємства для себе й управляти ними з метою протидії надмірної експлуатації трудящих власниками заводів і фабрик. Щось подібне відбувається нині в агробізнесі, де поширення агрохолдингів не має особливих обмежень, конкуренції та протидії. Чудовим прикладом міжнародного досвіду розвитку кооперації є кібуци в Ізраїлі, діяльність яких спрямована на забезпечення розвитку виробничої й соціально-трудової сфери в сільських громадах. На державному рівні необхідно сприяти розвитку СВК для забезпечення продуктивної зайнятості селян.

Список літератури

1. Законодавство України [Електронний ресурс] // Інтернет-сторінка Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua>
2. Статистичний щорічник України за 2014 рік; Статистичний збірник “Сільське господарство України” за 2014, 2012 і 2010 роки; Статистичний бюлетень “Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах” за 2014, 2012 і 2010 роки [Електронний ресурс] // Інтернет-сторінка Держстату України. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>

References

1. Zakonodavstvo Ukrainy [Legislation of Ukraine] // Web site Verkhovna Rada of Ukraine. – Available at : <http://rada.gov.ua>.
2. Statystychni shchorichnyky Ukrainy; Statystychni zbirnyky “Silske gospodarstvo Ukrainy”; Statystychni biuleteni “Osnovni ekonomichni pokaznyky vyrobnytstva produktsiyi silskoho gospodarstva v silskohospodarskykh pidpriemstvakh” [Statistical Yearbook of Ukraine; Statistical publication “Agriculture of Ukraine”; Statistical bulletin “Main economic indicators for agricultural production in agricultural enterprises”] // Web site State Statistics Committee of Ukraine. – Available at : <http://ukrstat.gov.ua>.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНО-ТРУДОВЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВОВ

Е. А. Ланченко

Аннотация. *Рассмотрение организационно-экономических и социально-трудовых особенностей развития сельскохозяйственных производственных кооперативов является актуальным, поскольку нужно обосновать направления улучшения их хозяйственной деятельности в ракурсе современного социально-экономического развития села. Целью статьи является определение направлений развития социально-трудовых отношений в сельскохозяйственных кооперативах. В ходе исследования использованы нормативные акты, научные и учебные публикации, статистические данные развития аграрного сектора экономики Украины. Применялись абстрактно-логический и исторический методы исследования и системный подход.*

Управление сельскохозяйственным производственным кооперативом осуществляется на основе самоуправления, участия его членов в решении вопросов его деятельности. В связи с этим и текучестью кадров в сельскохозяйственных производственных кооперативах, нужно решить вопрос обычного и ассоциированного членства в них. Для повышения экономической эффективности хозяйственной деятельности сельскохозяйственных производственных кооперативов нужно увеличить земле- и энергообеспеченность его работников.

В перспективе сельскохозяйственным производственным кооперативам следует сосредоточить внимание на развитии трудоемких

видов сельскохозяйственного производства продукции, перенять положительный международный опыт функционирования сельскохозяйственной кооперации и т. д. На государственном уровне необходимо усовершенствовать механизм содействия развитию производственной сельскохозяйственной кооперации, что обеспечит продуктивную занятость сельского населения.

Ключевые слова: кооперация, сельское хозяйство, сельскохозяйственный производственный кооператив, занятость населения, наёмный работник

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC, SOCIAL AND LABOUR ASPECTS OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION COOPERATIVES

Ye. O. Lanchenko

Abstract. *Consideration of organizational and economic and social and labour features of development of agricultural production cooperatives is actual as it is necessary to prove the directions of improvement of their economic activity in a perspective of modern social and economic development of the village. The purpose of article is determination of the directions of development of the social and labour relations in agricultural cooperatives. During research regulations, scientific and educational publications, statistical these developments of agrarian sector of economy of Ukraine are used. Abstract and logical and historical methods of research and system approach were applied.*

Control of agricultural production cooperative is exercised on the basis of self-government, participation of his members in the solution of questions of its activities. With respect thereto also it is necessary to resolve by a staff turnover in agricultural production cooperatives an issue of regular and associated membership in them. For increase of cost efficiency of economic activity of agricultural production cooperatives the earth needs to increase – and power security of his workers.

In the long term agricultural production cooperatives should concentrate attention on development labour-consuming types of agricultural production of products, to adopt positive international experience of functioning of agricultural cooperation, etc. At the national level it is necessary to enhance the mechanism of assistance to development of production agricultural cooperation that will provide productive employment of rural population.

Keywords: *cooperation, agricultural industry, agricultural production cooperative, employment of the population, hired employee*